

HERMANN RÓBERT

Programvita és obszcenitás

*Andrássy Gyula gróf és Dessewffy Emil gróf politiko-pornografikus verses üzenetváltása 1848 elején (avagy, mindig lehet lejjebb)*¹

A paszkvillusok, a (többnyire) verses politikai gúnyiratok műfajának komoly hagyományai vannak a magyar politikai költészetben. Ahogy az írás tudománya egyre szélesebb társadalmi rétegekben és csoportokban terjedt el, úgy vált ez a kezdetben ismert szerzők nevéhez köthető s időnként magas irodalmi értéket képviselő műfaj is egyre népszerűbbé – s egyre alacsonyabb színvonalúvá. Olyannyira, hogy a 17–18. századtól egyre gyakoribbak a kimondottan mocskolódó, trágár költemények e műfajban. E paszkvillusok „utódai” a 19. század első felében megjelenő kortesnóták, kortesversek, ugyanakkor az eredeti műfaj is továbbélt.² Elég, ha csupán azokra az epigrammában írt verses jellemzésekre gondolunk,

¹ Az írás rövidebb, népszerű formájú, jegyzetek nélküli változata megjelent a *Rubicon* 2010. évi 3. számában.

² Molnár András: *Pártküzdelmek költészet. Paszkvillusok, kortesversek a reformkori Zalából*. In: Turbuly Éva (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok 1990. Zalai Gyűjtemény 31. Zalaegerszeg, 1990. 193–228.* (az ismertetett költemények közlésével.) További kortesverseket közölnek még: Thallóczy Lajos: *1790. országgyűlési pasquill*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. V. k. 1886. 154–157.; Elek Salamon: *1802. országgyűlési pasquillusok*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. IX. k. 225–238., 296–310.; Paszlavszky Sándor: *Az 1808. csendesnek dicsért országgyűlés*. Írta Szemere Albert Tolcsván, 1808. nov. 25-én. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. VII. k. 159–160.; Vitális Mór: *Országgyűlési pasquillok 1825-ből*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. IX. k. 151–158.; Iványi István: *Az 1827-ki országgyűlési követek rövid jellemzése*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. III. k. 76–79.; Illésy János: *Országgyűlési gúnyvers. Kajdácsi Antal baranyai követnek az alvilágból írott levele az 1830. esztendei országgyűlésre*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. X. k. 155–157.; Thallóczy Lajos: *Gúnyzó az 1832–33. országgyűlésére*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. V. k. 1886. 392–395. VI. k. 475–477., 559–560.; Paszlavszky Sándor: *Gúnyiratok az 1833-iki országgyűlésről*. Hazánk. Történelmi közlőny. Szerk. Abafi Lajos. X. k. 237–238.; Várady Ferenc (szerk.): *Baranya multja és jelene*. Pécs, 1898. II. k. 674.; Kacziány Géza: *Politikai gúnyversek 1837-ből*. Hazánk, 1899. márc. 19. 17.; Tolnai Vilmos: *Kortesnóták a Kubinszky-Pecsovics világból*. Irodalomtörténeti Közlemények, 25. (1915) 471–476. [1839.]; Bodnár István – Gárdonyi Albert: *Bezerédj István 1796–1856. Magyar Történeti Életrajzok*. Budapest, 1920. II. k. 16., 18–22., 31., 54., 65–68. [1839–1840]; Takáts Sándor: *Asszonyaink a nemzeti eszmék szolgálatában*. In: *Emlékezzünk régiekről*. Budapest, é. n. 490.; Takáts Sándor: *Beöthy Ödön, Lajcsák püspök és Tisza Lajos harcai*. In: *Hangok a múltból*. Budapest, é. n. 291–292.; Gulyás József: *Vármegyei gúnyversek*. Irodalomtörténeti Közlemények, 49. (1939) 176–177.; Horváth Zoltán: *Követválasztási gúnyvers 1843-ból*. Soproni Szemle, 18. évf. (1964) 71–74.; Molnár András: *Egy kortesdal politikai háttere. (Sopron vármegye és az adminisztrátori rendszer) (1845–1848.)* Soproni Szemle, 47. évf. (1993) 1. sz. 61–67.; Rácskay Jenő: *„Abcug Sigray”. Egy választás a kortesdalok tükrében*. Vasi Szemle, 29. évf. (1985) 3. sz. 410. – Ezúton köszönöm Molnár András barátomnak, a Zala

amelyek Nógrád megye reformkori politikai elitjéről fennmaradtak.³ De még 1848-ban is találkozunk e műfaj darabjaival.⁴

A magyar reformkor e két műfaj valóságos „virágkora” volt, hiszen a megyei tisztújítások vagy követválasztások előtt vagy azok során egy-egy jól eltalált rigmussal komoly erkölcsi kárt lehetett okozni az ellenpárt jelöltjének. Ennek alapján az e műfajban született „alkotások” szerzőit elsősorban a köznemesség soraiban kereshetnénk – már ha lehetne keresni őket, miután az alkotások többsége névtelen.

Nem kortesversként, hanem klasszikus „bökversként” született az a két „alkotás”, amelyeket alább teszünk közre. Ellentétben a paszkvillusok és kortesversek többségével, ezúttal a szerzők nevét is ismerjük. Nem a hétszilvafás vagy a *bene possessionatus* köznemesség, hanem a magas arisztokrácia soraiba tartoznak: a 19. századi magyar történelem két meghatározó jelentőségű figurája, Andrássy Gyula gróf és Dessewffy Emil gróf.

Andrássy Gyula első politikai felszólalását Zemplén megye 1844. szeptember 25–27-i közgyűlésén mondta el. 1845. szeptember 6-án a megye táblabírájává választották. 1846 augusztusában részt vett a Tisza-Gőzhajózási Társaság megalakításában, decemberben a szabolcsi testület elnökévé választották. 1847. október 14-én Lónyay Gáborral együtt Zemplén megye követévé választották. Az 1847–1848. évi országgyűlésen az ellenzék szűkebb tanácskozó testületének tagja volt. Részt vett a vukovár–fiumei vasút ügyében kiküldött országgyűlési bizottság munkájában is. Tagja volt az alsótábla március 15-én Bécsbe utazó küldöttségének is. Április 22-én István nádor Zemplén megye főispánjává nevezte ki. A népképviselői országgyűlésen a felsőház tagjaként vett részt. 1848. szeptember 29-én Móga János fővezér parancsértisztjeként ott volt a pákozdi csatában, októberben honvéd-őrnagyként ő vezette a lajtai táborba Zemplén megye önkéntes mozgó nemzetőrszázalóját, s részt vett a schwechati csatában. 1849. május végén a magyar kormány követeként Isztambulba utazott, s noha a török hatóságok nem ismerték el diplomáciai státuszát, 1849. november végéig a török fővárosban maradt, s csak akkor távozott, amikor már a kisázsiai internálás veszélye fenyegette.⁵

Dessewffy Emil a reformkori „újkonzervatív” irányzat egyik legjelentősebb politikusa, politikai pályáját 1830-ban Szabolcs vármegyében kezdte, 1844-től a Budapesti Híradó szerkesztője, az újkonzervatív tábor egyik vezetője volt. Fontos szerepet játszott a Konzervatív Párt megalakításában és programjának megírásában. 1848 márciusa után visszavonult a közügyektől, 1848 októberétől több emlékiratban is javaslatokat tett Alfred zu Windisch-Grätz tábornagynak a magyar forradalom felszámolásával és résztvevőinek megbüntetésével kapcsolatban. Az 1849. márciusi olmtúzi alkotmány kibocsátása után többször is javasolta Magyarország 1848 előtti alkotmányának helyreállítását.⁶

Megyei Levéltár igazgatójának, hogy a kortesversekkel kapcsolatos szakirodalmi gyűjtését rendelkezésemre bocsátotta.

³ [Madách Imre – Pulszky Ferenc – Szontagh Pál:] *Nógrádi képcsarnok*. S. a. r. Praznovszky Mihály. Nógrádi irodalmi ritkaságok 3. Salgótarján, 1984. Első közlése: *Madách Imre összes művei*. S. a. r. Halász Gábor. Budapest, 1942. II. k. 1184–1192.

⁴ *Képviselői mellképek 1848-ból az 1848-iki „Életképek” „Charivári”-jából*. Hazánk s a Külföld, 1868/48. 768.

⁵ Hermann Róbert: „A szép akasztott”. *Andrássy Gyula 1848–1849-es szerepéről*. Hadtörténelmi Közlemények, 103. évf. (1990) 4. sz. 3–53.

⁶ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. II. k. Budapest, 1893. 819–824. hasáb; Eötvös József: *Gróf Dessewffy Emil*. In: *Arcképek és programok*. S. a. r. Fenyő István. Eötvös József művei. Budapest, 1975. 244–261. [1867]; Wertheimer Ede: *Új adatok a magyar ó-konzervatívok történetéhez*. I. Történelmi Szemle 4. évf. (1915) 545–574. II. uo. 5. (1916) 98–127.; Dénes Iván Zoltán:

Andrássy először 1846-ban került szembe Dessewffy Emillel, amikor a liberális Pesti Hírlap május 21-i számában élesen és gunyorosan bírálta Dessewffy „Legyünk őszinték” című, az ellenzéket támadó cikksorozatát. Ismerhették egymást Szabolcs megye közgyűléseiről is, hiszen Dessewffy éveken át volt a megye tisztviselője, Andrássy családjának pedig Tiszadobon volt birtoka.⁷ Korábban e községben alakult meg a Tisza-dobi Tiszaszabályozási Társaság, s 1845. október 9-én Széchenyi elnökletével a Tisza-szabályozásban érdekelt törvényhatóságok küldötteinek tartott tanácskozása után itt mondták ki a Társaság újjáalakulását, s annak elnökévé Andrássy Gyulát választották.⁸

1845. december 1-jén a Társaság debreceni gyűlésén hat küldöttet választottak a Tiszaszabályozási (később Tiszavölgyi) Társulat 1846. január 19-i pesti alakuló nagygyűlésére, s a küldöttek között szerepelt Andrássy és Dessewffy Emil is.⁹ Az ülésre végül nem január 19-én, hanem 20-án, folytatására 22-én, a Társulat alakuló ülésére 26-án került sor.¹⁰ Mind Andrássyt, mind Dessewffyt beválasztották a Társulat ügyvivői testületébe.¹¹ Amikor a Tisza-szabályozás legfőbb tervezője, Vásárhelyi Pál mérnök hirtelen elhunyt, Széchenyi a Tiszavölgyi Társulat ügyvivőivel 1846. április 11-én egy fogadalomlevelet íratott alá, amely szerint „ebbeli tisztünkben ernyedetlen buzgalommal és csüggedni nem tudó állhatatos közremunkálással akarunk és fogunk bármily előfordulható akadályok dacára, erőnk szakadtáig hűn és becsületesen eljárni.” Az okmányon ott volt mind Andrássy, mind Dessewffy aláírása.¹²

A Tisza-völgyi Társulat alapszabályáról dönteni hivatott 1846. augusztus eleji üléseken főleg Dessewffy játszott kiemelkedő szerepet, de a közgyűlés végül nem az ő, erősen centralisztikus elképzelését fogadta el.¹³ 1846. augusztus 4-én Andrássy is ott volt Debre-

Egy mítosz születése. Lónyay Menyhért visszaemlékezése Dessewffy Emilre. In: *Az önrendelkezés érvényessége.* Nemzet és Emlékezet. Budapest, 1988. 169–195.

⁷ László Géza: *A tiszadobi lakosok zenebonája 1848/1849-ben.* In: Takács Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez.* Erdélytörténeti Könyvek 2. Debrecen, 1998. 61–75. Az ügyre vonatkozó iratok egy részét közli: *Szabolcs vármegye 1848/1849-ben. Források. Vál. és szerk. László Géza.* Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 22. Nyiregyháza, 2000. 362–372.

⁸ *Gróf Széchenyi István beszédei.* Összegyűjtötte és jegyzetekkel kísérte Zichy Antal. Gróf Széchenyi István munkái II. k. Budapest, 1887. 489–492. (ebben tokaj-[tisza]füredi társulat szerepel); Deák Antal András: *Széchenyi István szemleútja a Tiszán, tárgyalásai a Tisza-völgyben, a Tiszavölgyi Társulat megalapítása.* In: *Széchenyi és a Tisza-völgy rendezése.* Tudományos emlékülés Tiszadobon. Széchenyi-emlékév 1991. Budapest, 1991. 37.; Bényei Miklós: *Széchenyi István és Debrecen. Tények és dokumentumok.* Csokonai História Könyvek 5. Debrecen, 1997. 125–126.

⁹ Bényei: *Széchenyi István és Debrecen*, 128., 204. 122. jz. Andrássy jan. 19-én Foghtüy János hajdú-kerületi alkapitánnyal és Frank Antal debreceni szenátorral közösen kereste fel Széchenyit. Uo. 129.

¹⁰ *Gróf Széchenyi István beszédei*, II. k. 494–496.; Bényei: *Széchenyi István és Debrecen*, 129–130. A Tisza-szabályozás ügyére általában lásd: Liphay Sándor: *Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai.* Budapest, 1896. 81–103.; Bagó János: *Gróf Széchenyi István közlekedésügyi reformja és tevékenysége.* Budapest, 1913. 163–170.; Deák A. András: *Vízszabályozás.* In: Éri István (szerk.): *Széchenyi és kora. Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára* 3. Budapest, 1991. 186–193.; Deák Antal András – Lanier, Amélie: *Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai. A múlt ösvényén.* Budapest, 2005. 109–125.

¹¹ Kovács Lajos: *Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve 1846–1848.* Budapest, 1889. I. k. 23., 32.

¹² Közli Liphay: *Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai*, 91.

¹³ Kovács: *Gróf Széchenyi István közéletének*, I. k. 57–60.

cenben a társulat aznapi ülésén, s ő terjesztette elő a Tisza-gőzhajózási Társulat megalakításának tervét s annak programját. Ezt a gyűlés tagjai egyöntetűen elfogadták, s Andrássyt az új társulat alelnökévé választották.¹⁴ Andrássy aktív szerepét az augusztus 5-i ülésen egy hírlapi tudósítás általánosságban említi.¹⁵ Magának a szabályozásnak a költségeire Andrássy 30 000, Dessewffy 5000 forintnyi kötelezettséget írt alá.¹⁶

Kemény Zsigmond naplójából tudjuk, hogy 1846. augusztus 6-án egy, Széchenyivel közösen a hajdúsági Zeleméren tett látogatásuk alkalmával Dessewffy azt fejtegette Andrássynak, Kovács Lajosnak és Keménynek, „hogyan van győződve, miképp mindhárman idővel véle egy zászló alatt fogunk harcolni; mert minden kitűnő talentumú és mérsékelt gondolkodású ember végre átlátandja, hogy csak a kormánnyal és a kormány által lehet nagyszerűen hatni a haza boldogságára”. Erre Andrássy tréfásan megjegyezte: „sőt, inkább minden erőnkől igyekezzünk őt összemorzsolni s pulverizálni [porrá törni], mert nincs szükségünk oly elváltoztatóra.”¹⁷ Másnap, a debreceni Nagyerdőben tartott díszebéd alkalmával Dessewffy – aki „szokása ellenére, kissé leitta magát” – újrakezdte a győzködést: „jöjjetek ti is az én kalapom alá, hiszen in ultimo analýsi oly mérsékelt emberek közt, mint ti és köztünk nincs lényeges különbség. Mindnyájan haladni kívánunk, kímélve a régi formákat.” Andrássy válasza még egyértelműbb volt: „Barátom, oly köpenyforgató emberre, mint te, semmi szükségünk.”¹⁸ Az 1847–1848. évi országgyűlések vitáiban nem találkoztak, hiszen Andrássy az alsó-, míg Dessewffy a főrendi táblán foglalt helyet. Az alább közölt költeménypár azonban mégis egy 1848 telén lezajlott, sajátos formájú „összezsapást” őrzött meg.

A két költemény a következő:

Egy kis történet, mint jóslat.
Dessewffy Emil barátomnak Andrássy

*Egy olasz hajdanában
Asszonyt akart gyakni.
De midőn legbujábban
kezdé a tempót rakni,
A férj megérkeze éppen,
S felvágván a nadrágot,
Hátulról megtevé szépen,
Mit ez elől tenni vágyott.*

-

*De hogy megértsd soraim törekvését,
Ím, itt adom azok értelmezését.
Az olasz, az ti vagytok,
Átkozott pecsovicso.*

¹⁴ Gróf Széchenyi István naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Vizota Gyula. Hatodik kötet. (1844–1848). Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái 15. k. Budapest, 1939. 419–420.; Bényei: Széchenyi István és Debrecen, 148–150.

¹⁵ Gróf Széchenyi István beszédei, II. k. Budapest, 1887. 506.

¹⁶ Kovács: Gróf Széchenyi István közéletének, I. k. 121.; Bényei: Széchenyi István és Debrecen, 181.

¹⁷ Kemény Zsigmond naplója. S. a. r. Benkő Samu. Budapest, 1974. 129. Széchenyi naplója semmit nem ír a vitáról, holott Kemény tanúsága szerint ő igyekezett lecsillapítani a vitázókat. Vö.: Bényei: Széchenyi István és Debrecen, 157., 164–165.

¹⁸ Kemény Zsigmond naplója, 135.; vö.: Bényei: Széchenyi István és Debrecen, 170–171.

*Az asszony, melyet minden pecsovics hisz, hogy meghág,
A szegény elhagyott Magyarország.
A nadrág – a program, a tiétek,
Melyet mi felvágtunk, higgyétek;
A férj, barátim, leszünk – mi.
A megbaszottak lesztek – ti.*

Felelet Dessewffy-től

*Nem irigylem seggbaszó dicsőségtek,
Melyet élvezni ennyire égtek.
Mi erre nem vágyunk éppen,
Azért köszönjük is szépen
Tőled e szép akaratot,
Mely ily szép célra ragadott,
De azt hidd el, ha ennyire áll faszotok,
Seggünkre – müljon aggodalmatok.
Erős hashajtókra gondunk leszen,
Sikerük nektek járand egészen;
S ha vágytok lenni seggünk baszóí,
Hagyján, mi leszünk faszotok leszarói.*

A kései olvasó nehezen képes megszabadulni a magas arisztokratákra általában nem jellemző stílus okozta megdöbbenéstől. Első látásra klasszikus ellenzéki/liberális – konzervatív csörtéről van szó, amelyben a kezdeményező félnek még úgy-ahogy sikerült a kétszeres közösülést a politikai pártcsaták metaforájává tenni, a riposztózó konzervatív fél viszont tökéletesen elsüllyedt az alpáriság mocsarában. Történészként azonban érdekes feladat annak felderítése, hogy mikor is keletkezett a két verzeset.

A *terminus postquam* nyilvánvalóan 1846. november 12., amikor Keglevich Gábor gróf tárnokmester szállásán megalakult a Konzervatív Párt, s Dessewffy Emil gróf, akit 1846 júniusában a párt megalakulásának előkészítésére kiküldött választmány elnökségével megbíztak, ismertette a párt programját. Az elfogadott programot Dessewffy aláírásával nyomtatott körlevélben küldték szét 1846. november 14-én.¹⁹

Az „átkozott pecsovicsok” említése is egyértelművé teszi a verzeset által megcélzottak körét: a pecsovics a magyar konzervatívok gúnyneve volt 1839 óta, amikor a Tolna megyei követválasztás idején a konzervatív tábor egyik vezérének, Festetics Rudolf grófnak a tisztartója, Pecsovits Ferenc látta el étellel és itallal az összegyűlt kisnemességet. A derék választók persze hálásan éljenezték jóttevőjüket, mire az egyik ellenzéki politikus, Huszár Pál esküdt a kormánypárti Paczolay György esküdt fejéhez vágta: „No te pecsovics.” Paczolay erre válaszul egy Galíciából odakerült vörösképpű tímárlegényhez, bizonyos Kubinszkihoz hasonlította Huszárt, s ettől kezdve a tolnai konzervatívokat pecsovicsoknak, az ellenzékieket pedig kubinszkiaknak hívták. Míg azonban az előbbi elnevezés lassan a konzervatívok országszerte ismert gúnynevévé vált, a kubinszkiak elnevezés alig jutott túl Tolna határa-

¹⁹ Közli Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*. I. k. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Budapest, 1981. 206–216. Elemzését lásd: Dénes Iván Zoltán: *Liberalis kihívásra adott konzervatív válasz. Eszmétörténeti Könyvtár 11*. Budapest, 2008. 179–191., 206–210. Vö. még: Velkey Ferenc: „Párt! Szólj, ki vagy!” Politikai önmeghatározások 1846–47 pártprogramjaiban. In: Molnár András (szerk.): *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*. Zalaegerszeg, 1998. 49–72.

in.²⁰ (Az országos elterjedésben nyilvánvalóan közrejátszott az is, hogy ebben az időszakban kezdődtek meg a magyar és a horvát nemzeti mozgalom közötti nyílt ellentétek, s a szláv hangzású pecsovics elnevezés alkalmas volt arra, hogy a konzervatív tábor „nemzetietlenségét” érzékeltesse. Az előfeltevés nem volt egészen alaptalan – valamivel kevesebb mint tíz évvel a gúnynév keletkezése után, 1849. május 2-án Pecsovits Ferenc bált adott tolnai lakásán – a dél felé vonuló Josip Jellačić horvát bán cs. kir. tábornagy és vezérkara tiszteletére...²¹)

A programnak az ellenzék által történt „felvágása” nyilvánvalóan a program bírálatát jelent. S a keletkezési idő kérdése itt válik némileg bonyolulttá. A nyomtatásban szétküldött konzervatív pártprogram nyilvánvalóan eljutott a reformellenzék tagjaihoz is; Dessewffy Emil például a következő kommentárral küldte azt meg a tolnai liberális ellenzék egyik vezetőjének, Bezerédj Istvánnak: „Tudomás végett Bezerédj István tisztelt elvellenével közli Dessewffy.”²²

Csak hogy, a magyar sajtót „lenyűgöző” cenzúra miatt nem volt lehetőség arra, hogy a konzervatív programot a sajtó hasábjain lehessen megvitatni.²³ A program egyes elemei természetesen folyamatosan vita tárgyát képezték a Pesti Hirlap, a Budapesti Híradó vagy a Hetilap hasábjain; de magáról a konzervatív programról 1846–1847-ben nem folyt, mert nyilvánosan nem folyhatott vita.²⁴

A dolgot bonyolította, hogy 1847. február végén (az 1845-ben a Helytartótanácsnál kormányhivatali vállaló) Széchenyi István gróf „Politikai programm. Töredékek” címmel maga is programadó írással rukkolt elő, amelynek jelentős része nem volt más, mint a vélelmezett ellenzéki program s az e programmal leginkább azonosított Kossuth Lajos bírálat. (A kézirat kisebbik része egyébként már 1846 szeptemberében, tehát a konzervatív pártprogram megszületése előtt készen volt; második feléhez viszont nagyjából egy hónap-

²⁰ Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig.* 2., javított s bővített kiadás. Pest, 1868. II. k. 103. Madarász József: *Emlékirataim 1831–1881.* Budapest, 1883. 79–80.; Bodnár-Gárdonyi: *Bezerédj István*, II. k. 19–20.; Csapó Mária: *Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben.* Értekezések a történeti tudományok köréből 111. Budapest, 1989. 102. „A Conservativok a' Pecsovics névért haragusznak és az ellenzékieket már most Kubinszkanak kezdik nevezgetni, de nem kap lábra ezen utolsó elnevezés, úgy, mint a' közönségessé vált gyermekszájban is halható Pecsovics nevezete a Conservativoknak” – írta naplójába Gyulay Lajos 1848. március 8-án. *Gyulay Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5. – 1849. június 22.* S. a. r. V. András János – Csetri Elek – Miskolczy Ambrus. Transylvanica Varietas. Budapest, 2003. II. k. 10. Érdekes módon, Széchenyi 1843. évi levelezésében mindkét nevet használta. *Gróf Széchenyi István levelei.* Összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. II. k. Gróf Széchenyi István Munkái. IV. k. Budapest, 1890. 216–217., 226., 240.

²¹ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Alte Feldakten. Karton 1930. Südarmee unter Jellacic. 1849-5-ad 4. A cs. kir. déli hadsereg hadműveleti naplója, 1849. május 2-i bejegyzés.

²² Idézi Varga János: *Batthyány és a jobbágyszabadság.* Századok, 116. évf. (1982) 6. sz. 1203. 40. jz.

²³ A cenzúra működésére lásd: Kovács Magda: *Petőfi versei és a cenzúra.* Irodalomtörténeti Közlemények, 72. évf. (1968) 200–203.; Kovács Magda: *Fejezetek a reformkori cenzúra történetéből.* In: Lukácsy Sándor – Varga János (szerk.): *Petőfi és kora.* Budapest, 1970. 249–287.; Hermann Éva: *Az Anti-úrbérváltás megjelenésének története.* In: uo. 289–307.; Frank Tibor: *Liberális cenzor Metternich Magyarországon: Reseta János.* Századok, 137. évf. (2003) 5. sz. 1169–1178.

²⁴ A sajtótörténeti összefoglalóban sincs nyoma annak, hogy magáról a programról vita folyt volna. Az Iparegysület lapja, a Hetilap nyilván azért sem foglalkozott a konzervatív program vitatásával, mert a cenzúra ezt az orgánomot kiemelt figyelemben részesítette. Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848.* Budapest, 1979. 791–795. (A vonatkozó részt írta Kosáry Domokos).

pal ez utóbbi elfogadása után – és annak ismeretében –, december 15-én látott hozzá.)²⁵ Azaz, a liberális reformellenzék két irányból is nyomás alá került, hogy végre írásos programmal álljon elő – még ha e kétirányú nyomás néha egy irányból jövőnek is látszott.

Az ellenpárt, illetve Széchenyi programjának közzététele után nagy várakozások előzték meg az ellenzéki program megalkotását is. Deák Ferenc február végén az őt meglátogató Teleki Lászlónak és Kossuthnak amellet érvelt, hogy ne végleges programot alkossanak, csak az alapelvekben állapodjanak meg. „Szerinte ezen nyilatkozatnak vissza kellene utasítani némely, az ellenfél által ellenünk támasztott vádakat, de anélkül, hogy nyilatkozatunk a pecsovics program taglalatává vagy cáfolatává váljék – mert elvkijelentéseinknek kellene úgy szerkesztve lenni, hogy a cáfolatot magukba foglalják.” Deák azt is tanácsolta, hogy a márciusi ellenzéki konferencián még ne készítsenek programot, hanem csak annak alapelveit állapítsák meg.²⁶ Az ellenzék többsége azonban nem értett egyet e javaslattal, s így az 1847. márciusi értekezlet előtt több programvázlat is készült. Kossuth, Eötvös József és Szemere Bertalan egyaránt készítettek egyet. A március 14-én Klauzál Gábornál tartott ellenzéki értekezlet úgy döntött, hogy Kossuth és Szemere verzióját kell egybeönteni.

E határozatokat aztán a március 15-i ellenzéki gyűlés el is fogadta.²⁷

A határozatok alapján egy bizottmányt küldtek ki, amelynek feladata az volt, hogy véglegesítse a szöveget. E bizottmány tagja volt Kossuthon kívül Deák, Eötvös, Pulszky Ferenc, Teleki László és Szemere. Az alapszöveg Kossuthtól származott, s ennek felhasználásával, de alapos átdolgozásával öntötte végleges formába Deák az 1847. június 7-i ellenzéki gyűlésen elfogadott Ellenzéki Nyilatkozatot.²⁸

Az Ellenzéki Nyilatkozat *tartalmi* válasz volt mind a Konzervatív Párt programjára, mind Széchenyi programtöredékére; de nem tartalmazta egyik program *közvetlen* bírálatát sem. Hazai terjesztése elé komoly akadályok tornyosultak: a cenzori hivatal 1847. június 12-én felfedezte és bezáratta az Ellenzéki Nyilatkozatot sokszorosító Vietorisz-féle pesti nyomdát, így Batthyány Lajos gróf, az Ellenzéki Párt elnöke csak augusztus végén tudta annak példányait szétküldeni.²⁹

²⁵ Vizsota Gyula: *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái. Budapest, 1930. II. k. CLXXI–CLXXXV., 683–832.

²⁶ Teleki László – Wesselényi Miklós, Pest, 1847. március vége. (Wesselényi április 3-án kapta meg.) Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt.) Levelestár. (Fényképmásolat.) A vonatkozó részt idézi Horváth Zoltán: *Teleki László 1810–1861*. Budapest, 1964. I. k. 152. (téves dátummal) és Molnár András: *Deák Ferenc és az Ellenzéki Nyilatkozat*. In: *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*, 20.

²⁷ *Kossuth Lajos összes munkái. XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen*. S. a. r. Barta István. Budapest, 1951. (a továbbiakban: KLÖM XI.) 116–130.

²⁸ Közléseit lásd: Bajza József (szerk.): *Ellenőr. Politicai Zsebkönyv*. Németország, 1847. 577–587.; *Deák Ferenc beszédei*. S. a. r. Kónyi Manó. 2. kiadás. Budapest, 1903. II. k. 163–169.; KLÖM XI. 152–157.; Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek*, I. 1825–1849. S. a. r. Molnár András. Millenniumi Magyar Történelem. Politikai Gondolkodók. Budapest, 2001. 481–486. Keletkezésére legutóbb lásd: Molnár: *Deák Ferenc és az Ellenzéki Nyilatkozat*. In: *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*, 15–24.; Molnár András: *Deák Ferenc a forradalom előtt*. In: Molnár András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalai Gyűjtemény 43. Zalaegerszeg, 1998. 11–14.

²⁹ A nyomda bezárására lásd: KLÖM XI. Batthyány 1847. augusztus 28-i (kör)levelét közli: KLÖM XI. 167–168. és Molnár András: „*Viam meam persequor.*” *Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig (1807–1848)*. Budapest, 2007. 685–686. – Varga, *Batthyány és a jobbágyfelszabadítás* 1209. szerint a Cenzúra-Kollégium a Kancellária június 14-i parancsa után kiadott június 16-i

A konzervatív program tényleges cáfolatát Kossuth vállalta magára a Bajza József által szerkesztett s külföldön, valószínűleg Lipcsében megjelent „Ellenőr” című ellenzéki zsebkönyv hasábjain.³⁰ Kossuth két tanulmányt írt a kötet számára. Saját neve alatt tette közzé az „Adó” című írást, amelyben amellet érvelt, hogy a következő országgyűlésen hozzanak törvényt a közteherviselésről; emellett itt válaszolt Széchenyi című munkájára is.³¹

Ennél sokkal fontosabb volt a „Deregyei” álnéven közzétett, „A magyar politikai pártok értelmezése” című tanulmánya, amelyben a konzervatív programmal kapcsolatban kifejtette, hogy míg az ellenzék kiindulópontja az 1790. évi X. törvénycikk Magyarország önállóságáról, addig a magukat konzervatívoknak, fontolva haladóknak nevező ellenfeleik a birodalmi egységet tekintik elsődlegesnek. Az ellenzék reformot akar – a konzervatívok legfeljebb zsiros kormányhivatalaikat akarják konzerválni. A nemzetnek tehát e két párt között kell választania. Kossuth szerint a konzervatívok győzelme oda vezetne, hogy Magyarország is az osztrák örökös tartományok sorsára jutna, amelyekben az abszolutisztikus kormányzati modell érvényesül. A közel hetven nyomtatott oldalt kitevő (s az eredeti kéziratban ennél hosszabb, de Bajza által megszelídített) munka immáron valódi válasz volt a Konzervatív Párt programjára; pontosabban, azt bizonyította be, hogy a konzervatívoknak nincs használható programjuk az ország előtt álló feladatok megoldására.³²

Bajza előszava szerint a kötet 1847 júniusában került nyomdába, s ezt igazolja az is, hogy a mű utolsó darabja az Ellenzéki Nyilatkozat szövege.³³ A szerkesztő nyilván ezt tartotta a legfontosabbnak, ugyanakkor a külföldi megjelenés miatt igencsak kétséges volt, hogy a mű s benne az Ellenzéki Nyilatkozat milyen széles körben és mikor fog hatni Magyarországon.³⁴ A Nyilatkozatot az 1847. júniusi gyűlés résztvevői ismerték, s Batthyány a Vietórisz-nyomdában kinyomott példányok lefoglalása után is gondoskodott a Nyilatkozat sokszorosításáról, de a sokszorosított példányok szétküldésére csak 1847. augusztus végén

utasítása dacára „a Nyilatkozat megjelenését és szétküldését már nem tudta meggátolni”; holott a KLÖM XI. kötetében kiadott iratokból egyértelműen kiderül hogy a kinyomtatott példányok lefoglalása júniusban sikeres volt, s Batthyány csak augusztus végén tudta szétküldeni a Nyilatkozatot és az ahhoz mellékelte kísérőlevelet. Ezt egyébként megerősíti Bezerédj István 1847. augusztus 29-én Wesselényihez intézett, az augusztusi ellenzéki tanácskozásokról szóló levele is. Közli Kardos Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. Budapest, 1905. II. kötet 488–491.

³⁰ Az *Ellenőr* keletkezéstörténetére lásd: Dezsényi Béla: *A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmaiban*. Irodalomtörténeti Közlemények, 57. évf. (1953) 190–194.; Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Budapest, 1979. (A vonatkozó részt írta Kosáry Domokos). 799–801. Újabban lásd: Hermann Róbert: *Az „Ellenőr” – egy ellenzéki zsebkönyv*. Századok, 134. évf. (2010). Sajtó alatt.

³¹ *Ellenőr*, 448–572. Újraközölve Viszota: *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája*, II. 876–945.

³² *Ellenőr*, 224–290.; Viszota: *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája*, II. 835–875.; *Deregyei* (Kossuth Lajos): *A magyar politikai pártok értelmezése*. S. a. r. Szigethy Gábor. Gondolkodó magyarok. Budapest, 1989. – Megjegyzendő, hogy a konzervatívok önmeghatározásainak ellentmondásaira egy 1846. évi cikkében már Gorove István felhívta a figyelmet. Kossuth szövegében néhány helyen ennek az írásnak a hatása is kimutatható, vagy legalább is érdekes, hogy mindketten hasonló érvelést használnak. Gorove István: *Elleneink és mi*. In: *Gattajai Gorove István emlékezete. Gyűjtemény irodalmi s szónoklati hagyatékából*. Budapest, 1882. 174–181.

³³ Az előszót újraközli: *Bajza József összegyűjtött munkái*. S. a. r. Badics Ferenc. Harmadik, bővített kiadás. Budapest, 1900. IV. k. 574–575.

³⁴ A Nyilatkozat egyébként még 1847-ben németül is megjelent: *Programm der Opposition. Nachtrag zu der ersten Auflage der Schrift: „Ungarische Zustände.”* Leipzig, 1847.

került sor.³⁵ A sokszorosítás sikeres lehetett; erre mutat, hogy például az Országos Széchényi Könyvtár kötetes kéziratai között négy, a Magyar Országos Levéltár Széchényi-gyűjteményében pedig három kéziratot másolata is megtalálható.³⁶ Joseph Andrew Blackwell, a bécsi angol nagykövetség ügynöke az év végén már a program elemzését is eljuttatta Lord Ponsonby nagykövetnek.³⁷

Az „Ellenőr” megjelenésének időpontjáról Bajza levelei alapján viszonylag pontos ismereteink vannak. Bajza 1848. január 15-én értesítette Kossuthot a kötet megjelenéséről azzal, hogy sajnálja, hogy csak most, „kivált Kegyed Adóról írt gyönyörű cikkjére nézve, hogy nem sokkal korábban”. A Kossuthnak szóló levélből tudjuk, hogy száz példány eladását Ráday Gedeon gróf vállalta magára, másik száz példányt pedig szintén az ő pozsonyi szállásán tettek le. Bajza arra kérte Kossuthot, hogy ha ismerősei között van valaki, akit alkalmasnak tart a kötet terjesztésére, közölje azt vele, s evégből egy kisebb köteget küldött Kossuthnak külön is.³⁸

Bajza 1848. január 19-én továbbított ötven példányt a kötetből eladás végett Fábián Gábornak azzal, hogy vigyázzon, el ne kobozzák; s hogy a befolyó összeget azonnal küldje meg, mert „nagy szükségünk van a pénzre”, mivel „roppant költségbe került a külföldöni nyomtatás”.³⁹ Nyilván ekkortájt küldhette meg Fáy Andrásnak is a tiszteletpéldányt azzal, hogy a kötet kiállítása „tömerdek bajaimba került”. A terjesztéssel kapcsolatban nem voltak illúziói: „Igen határozott hang uralkodik benne, de azt hiszem, semmi törvényellenes nem. Meglehet, hogy el fog tiltatni már csak azért is, mivel cenzúra nélkül nyomatott.”⁴⁰

A Honderű című konzervatív szellemű szépirodalmi lap 1848. február 5-én adott hírt a kötet megjelenéséről,⁴¹ a *Morgenröthe* február 9-én. (A Pesti Hirlapban nem jelent meg

³⁵ Batthyány levele Huszár Zsigmond esztergomi alispánhoz az ellenzék szervezkedéséről, Pest, 1847. augusztus 28. Közli: KLÖM XI. 167–168. és Molnár: „*Viam meam persequor*”, 685–686. Az Ellenzéki Nyilatkozat kinyomtatásának megakadályozásáról egy titkosügynöki jelentés szerint Batthyány az ellenzék 1847. augusztus 22-i gyűlésén számolt be. Közli: KLÖM XI. 285–286. és Horváth: *Teleki László*, II. 137–138. Ezzel szemben a „tízkötetes” vonatkozó fejezete szerint a nyomda bezárása és a kinyomott példányok lefoglalása után „a további példányok közzététele elmaradt”, s a Nyilatkozat először csak az Ellenőr hasábjain jelent volna meg. Vörös Károly: *A magyar reformellenzék harca a polgári átalakulásért (1840–1847)*. In: Magyarország története 1790–1848. Főszerk. Mérei Gyula. Szerk. Vörös Károly. *Magyarország története tíz kötetben*. 5/2. k. Budapest, 1980. 962.

³⁶ OSZK Kt. Fol. Hung. 1126., 1785.; Quart. Hung. 3106.; Oct. Hung. 586., illetve Molnár András barátom szíves közlése.

³⁷ Blackwell – Ponsonby, Pozsony, 1847. dec. 22. Közli *Correspondence Relative to the Affairs of Hungary 1847–49; presented to Both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, 15 August 1850*. London, 1851. 4–6. Az Ellenzéki Nyilatkozat ismertetését lásd uo. 15–16. A jelentést magyar fordításban közli Haraszti-Taylor Éva – Urbán Aladár (szerk.): *Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetése 1843–1851*. Fordította Katona Ágnes. Bibliotheca Historica. Budapest, 1989. 92–98., a vonatkozó részt lásd a 95. és 97. oldalon.

³⁸ Bajza – Kossuth, Pest, 1848. jan. 15. Közli Dezsényi Béla – Salacz Gábor: *Két ismeretlen Bajza-levél Kossuth Lajoshoz*. Irodalomtörténeti Közlemények, 58. (1954) 94–95.

³⁹ Bajza József összegyűjtött munkái, VI. 441.

⁴⁰ Bajza József összegyűjtött munkái, VI. 435.

⁴¹ 1847. február 5-ére teszi a kötet megjelenését Endrődi Sándor: *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849*. Az 1911-ben megjelent kötet bővített és javított kiadása. Sajtó alá rendezte Benjámin László, Kiss József és Pataki Ferenc. Budapest, 1972. 383. Forrásként a Honderűn kívül a Pesti Hirlap 3. számának 336. oldalára hivatkozik; ez azonban a lap 1848. március 18-i száma, amelyben a lap valóban először közölt tudósítást a kötet megjelenéséről. A kiadvány 390. oldalán a Pesti Hirlap március 18-i 2. számának 230. oldalára hivatkozva idéz a hirdetésből.

ilyen hír.) Teleki László gróf, az Ellenzéki Kör elnöke 1848. február 12-én Pozsonyból Vörösmartyhoz írott levelében a következőképpen lelkesedett: „Az Ellenőr gyönyörű könyv! mindenki elragadtatással olvassa! Verseid isteniek! naponta szavalja az ellenzéki casino!”⁴² A konzervatív Budapesti Hiradó február 15-én közölte, hogy „A 'Kör' zsebkönyve 'Ellenőr' cím alatt már megjelent.”⁴³ Február 17-én Kossuth „az Ellenzéki Kör most megjelent Ellenőrért” (és a „Magyar szöveg”-at) ajánlotta Wesselényi Miklós figyelmébe azzal, hogy „furcsa dolgokat firkáltunk össze belé”.⁴⁴ 1848. február 19-én az Ábrázolt Folyóiratban jelent meg egy tudósítás a kiadvány megjelenéséről.⁴⁵

Visszatérve Andrásy és Dessewffy verses „üzenetváltására”, erre valószínűleg ezekben a január közepe és február vége közötti hetekben kerülhetett sor. Dessewffy 1848. januári pozsonyi tartózkodásáról több adatunk is van. 1848. január 16-án innen írt a neves történetirónak, Jászay Pálnak.⁴⁶ Mindvégig igen aktív résztvevője volt az országgyűlés vitáinak is. A főrendi napló tanúsága szerint szinte minden ülésen felszólalt. Az „Ellenőr” első példányainak Magyarországra érkezését követő és a bécsi forradalmat megelőző mintegy hat hétben tartott országos ülések közül 1847. január 18-án, február 3-án, 4-én, 5-én, 10-én, 18-án, 19-én és 29-én fejtette ki a véleményét (ez utóbbi ülésen kétszer is); a márciusi üléseken viszont már egy alkalommal sem.⁴⁷ Február 1-jén Széchenyi említi naplójában, hogy a két tábla „elegyes” ülésén Dessewffyt (együtt más konzervatívokkal) lepisszegték.⁴⁸ Andrásy pozsonyi tartózkodása és ténykedése is jól dokumentált, e hat hét szinte minden napjáról van róla adatunk.⁴⁹

A verses üzenetváltásnak az „Ellenőr” megjelenése előtt nemigen lett volna *űrügye*, a március 13-i bécsi és március 15-i pesti forradalmat követően pedig olyan egyértelmű volt a liberális ellenzék győzelme, hogy az üzenetváltásnak nemigen lett volna *értelme*. No és Andrásynak és Dessewffynek fizikailag sem igen lett volna módjuk a versváltásra.

Február 26. körül még Dessewffy vitte fel Bécsbe azokat a pontokat, amelyek alapján az ellenzéki és konzervatív követek lehetségesnek tartották a megegyezést.⁵⁰ Tudjuk, hogy február végén más konzervatívokkal együtt már az országgyűlés feloszlását ajánlotta Ap-

⁴² Közli: Czapáry László (szerk.): *Vörösmarty emlékkönyve. A költő születésének százados évfordulójára rendezett országos ünnep alkalmából kiadta a székesfejevári Vörösmarty-Kör. Székesfejevár, 1900. 132–133.; Vörösmarty Mihály összes művei 18. Levelezés II. Vörösmarty Mihály levelezése. S. a. r. Brisits Frigyes. Budapest, 1965. 296–297.; Horváth: Teleki László, II. 139–140.*

⁴³ Budapesti Hirharang. Budapesti Hiradó, 1848. február 15. 761. sz. 155.

⁴⁴ Kossuth – Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1848. febr. 17. Közli: KLÖM XI. 560–562.

⁴⁵ Endrődi: *Petőfi napjai a magyar irodalomban*, 386.

⁴⁶ Czékus László: *Jászay Pál irodalmi hagyatékából. Irodalomtörténeti Közlemények*, 9. évf. (1899) 109–111.

⁴⁷ *Felső Ferdinánd austriai császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett magyar-országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartatott országos ülések naplója. I. kötet. Pozsony, 1848. 216., 222–224., 248–249., 265–266., 286–287., 298–300., 310., 312–313., 325–326. Országgyűlési felszólalásaira lásd Még: Dénes: Liberális kihívásra adott konzervatív válasz, 219–222.*

⁴⁸ *Gróf Széchenyi István naplói*, VI. 715. Lásd még: Kéry Gyula: *A magyar szabadságharc története napi-krónikákban (1848)*. Budapest, 1899. 76.

⁴⁹ Lederer Béla: *Gróf Andrásy Gyula beszédei*. I. k. Budapest, 1891. 30–69. (Andrásy felszólalásai és Lónyay Gáborral közösen írott követjelentései); Hermann: „A szép akasztott”, 7–11.

⁵⁰ *Deák Ferenc beszédei*, II. 188., 190. Somssich Pál és Dessewffy Emil emlékezése. Dessewffy szerint Bécsbe érkezése március 1-jén történt; Varga János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Budapest, 1971. 30–31. 28. jz. szerint azonban ennek február 26-án vagy 27-én kellett történnie.

ponyi György kancellárnak.⁵¹ Március 1-jén a párizsi forradalom hírének megérkezése után pedig már biztosra vette, hogy ennek hallatán „legfőlebb három nap alatt Kossuth az örökös tartományoknak alkotmányt, Magyarhonnak felelős kormányt fog kívánni”, s miután ezután többé az örökös tartományokban sem lehet meggátolni az alkotmányosság létrejöttét, azt tanácsolta Apponyinak, „tegyen tehát a kormány, míg nem késő”.⁵²

Csak hogy a kormány nem tett semmit; szinte bénultan várta az eseményeket. Ezt nyilván Dessewffy is érezte. Dessewffy ezután, úgy tűnik, vissza sem tért az országgyűlésre, ugyanis 1848. március 2. után egyetlen felszólalását sem jegyezték fel a főrendi naplóban, s Széchenyi levelezésében és naplójában sincs nyoma annak, hogy az országgyűlésen ott lett volna. Erre mutat az is, hogy neve nem szerepel a Széchenyi által március 12-én délelőtt 10 órára összehívott tanácskozmányra meghívottak listáján sem.⁵³ Nem tudjuk, hol élte át a bécsi forradalmat s az azt követő eseményeket. Talán egy ideig Bécsben maradt, azután pedig hazatért a birtokaira.⁵⁴

Mindenesetre, közéleti szerephez legközelebb 1848 őszén jutott (vagy próbált meg jutni), amikor immáron Bécsből Windisch-Grätznek osztogatott tanácsokat. Az első két, 1848 októberében benyújtott emlékiratában katonai diktatúra bevezetését javasolta Magyarországon.⁵⁵ Harmadik emlékiratának a „rapszódikus részletek a Magyarországon megoldandó feladatokra vonatkozólag” címet adta. Ebben több más intézkedés mellett a magyarországi és erdélyi forradalom tényleges főkolomposainak elfogatását javasolta azzal, hogy ezeket három csoportba kellene sorolni: 1. A forradalom vezetői és kezdeményezői. 2. Főkolomposok, akik az izgatásokban nevezetes szerepet játszottak. 3. Egyéniségek, akik csupán velük tartottak. Az első kategóriába tartozókat halálra kellene ítélni és kivégezni, a második–harmadik kategória tagjaival ki kellene állatni a halálfelelmet, majd futni hagyni őket.

Az első kategóriába tartoztak olyan személyek, mint Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Madarász László, Perczel Mór és Teleki László. A második kategóriába sorolta Dessewffy többek között Bajza Józsefet, Gorove Istvánt, Irinyi Józsefet, Petőfi Sándort, Szemere Bertalant is, azaz az „Ellenőr” szerzőinek közel felét – nyilván nem irodalmi működésük miatt. Annyi nagyvonalúság azonban mégiscsak szorult Dessewffybe, hogy az 1847–1848. évi felső tábla tagjai közül e kategóriában csupán néhány személyt tüntetett fel: Batthyány Káz-

⁵¹ Idősb Szőgyény Marich László országbíró emlékiratai. Kiadják fiai. I. k. Budapest, 1903. 50.; Varga: *A jobbágyszabadság kivívása*, 30. A tanácskozást – nem tudni, milyen források alapján – március 6-ára teszi Kéry: *A magyar szabadságharc története*, 120.

⁵² *Deák Ferencz beszédei*, II. k. 190–191. Dessewffy Emil emlékezése. Az emlékezés kronológiájában némi zavar van, s ennek alapján úgy tűnik, hogy Dessewffy február 26–27-én és március 1-jén is Bécsben járt, de a két út „egybecsúszott” emlékezésében.

⁵³ Vizsota: *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája*, II. 1045–1047. – Andics Erzsébet szerint talán ő volt a szerzője annak az Esterházy Pál Antal herceghez 1848. március 18. után intézett tervzetnek, amely a Sopron megyében az úrbéres szolgáltatások eltörlését célzó törvények hatálytalánítása és az országgyűlés feloszlata érdekében az uralkodóhoz intézendő felirat végett megindítandó mozgalomra vonatkozó tervezetet tartalmazta. Közli Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*. II. k. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Budapest, 1952. 24–25. Varga: *A jobbágyszabadság kivívása*, 222–223., azon belül 3. jz. azonban formai és tartalmi jegyek alapján Esterházy Pál Antalt véli a kézirat szerzőjének.

⁵⁴ Erre mutat, hogy 1848 júliusában kérte Szabolcs megye hatóságát, miszerint birtokát mentesítsék a haza védelmére gyűjtendő összeg kötelező kivetésének reá eső része alól, azzal, hogy e célra már némi pénzt és terményeket ajánlott. A megyei bizottság júl. 17-én úgy döntött, hogy ennek összegét, illetve ellenértékét betudja a kivetett összegbe, ám annak behajtásától nem tekint el. *Szabolcs vármegye 1848/1849-ben*, 155.

⁵⁵ Andics: *A nagybirtokos arisztokrácia*, II. k. 160–165., 172–180.

mért, Joszipovich Antalt, Mesznil Viktort, Perényi Zsigmondot; de verses vitapartnerét, Andrásyt nem írta közéjük.⁵⁶

Andrássy persze így sem kerülhette el a sorsát, hiszen 1848–1849-ben játszott szerepéért 1850–1851-ben távollétében hadbírósi eljárás indult ellene, s 1851. szeptember 22-én több más emigránsé (így a Dessewffy által a főkolompások közé sorolt Kossuth, Madarász, Percze, Teleki vagy éppen Szemere) mellett az ő nevét is bitófára szögezték Pesten az Új-épület mellett.

Ám a „rendcsinálás” végső eredménye mégsem egyezett Dessewffy és eszmetársai elképzeléseivel, hiszen nem a régi viszonyok némi korszerűsítését, hanem a centralizált abszolutizmus megvalósulását hozta magával. Noha a rendszer átalakításával kapcsolatos nézeteik továbbra is sarkalatosan eltértek egymástól, az 1860-as évektől kezdve mindketten a magyar államiság helyreállítására törekedtek, s a Dessewffy vezette konzervatív tábornak ugyanúgy megvoltak a maga érdemei a kiegyezés tető alá hozatalában, mint annak a liberális tábornak, amelynek Andrásy volt az egyik vezetője.⁵⁷

A költemény-pár fennmaradását a véletlennek köszönhetjük. 1851. július 26-án a Párizsban emigránsként tartózkodó Gorove István (1819–1881) volt képviselő egyik este meglátogatta a szintén Párizsban élő Andrásyt. Gorove 1851. július 27-én levélben számolt be az estéről nemeskéri Kiss Miklósnak (1820–1902), aki 1848-ban Magyarországon nemzetőr ezredes volt, 1849 elejétől pedig egyike volt a magyar kormányzat nyugati diplomáciai ügynökeinek. Gorove szerint az este „meglehetős mulatságosan” telt, „de hiában, bármennyi élvezet leljen az ember [Andrássy] értelmén, eszén, nem képes felmelegedni, olyan, mint a koha – szikrát ada – de fel nem gyullad, s hideg marad.” Másnap Andrásytól elhozatta a nála lévő szótárát, „s nem tudva, szándékosan-e, feledésből-e, tevő e költeményt belé – én ott lelém, s mivel jól nevettem rajta, leírom, hogy neved te is egyet” – írta Kissnek.

A verset lejegyző Gorove még a következőket fűzte a másolathoz: „Ehhez nem kell kommentár – Andrásynak igaza lett – de Dessewffy is, félek, azt hiszi, hogy jóslata beteljesedett.”⁵⁸

⁵⁶ Andics: *A nagybirtokos arisztokrácia*, II. 199–210. Vö.: Andics: *A nagybirtokos arisztokrácia*, II. 69–70. Steier Lajos: *Haynau és Paskievics. A szabadságharc revideált története*, IV. rész. Budapest, é. n. II. k. 252–256.

⁵⁷ Megjegyzendő, hogy Andrásyt az *Ecclectic Review*-ben 1850-ben megjelent, „*The Present Position and Policy of Austria*” című írása alapján – látens módon, egy lábjegyzetben – a konzervatívok közé látszik sorolni Dénes Iván Zoltán: *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*, 240. Andrásy ebben az írásban azt fejtegette, hogy Ausztria akkori centralizációs belpolitikája fenyegeti az európai egyensúlyt. Az osztrák kormány ugyanis csak Oroszország segítségével tarthatja fenn uralmát, s így Ausztria a keleti kérdésben, a török birodalom további sorsát illetően az orosz hódító politika járszalagjára kerül. Ausztria csak akkor nyerheti vissza belpolitikai stabilitását, ha lemond a centralizációról, s visszaadja Magyarország történelmi jogait. A birodalmon belüli önállóságát visszanyert Magyarország így biztos támasza lesz Ausztriának, s Ausztria ezáltal a keleti kérdésben továbbra is megfelelhet annak a feladatának, aminek Metternich idején még eleget tett: Oroszország feltartóztatásának. Magyarország önállóságának helyreállítása tehát európai szükségszerűség. Ismerteti: Wertheimer Ede: *Gr. Andrásy Gyula élete*. Budapest, 1910. I. 70–73. Mindez azonban nem konzervatív, legfeljebb kiegyezés-párti álláspont. Ez a vélekedés megegyezett a hazai liberális politikusok többségének 1848-as álláspontjával, s 1849. márciusáig maga Kossuth is a két birodalomfél közötti megegyezés híve volt. Sőt, az 1849. szeptember 12-i vidini levélben hasonló álláspontot fejtett ki Ausztria Oroszországtól való függéséről. Kossuth Lajos: *Írások és beszédek 1848–1849-ből*. S. a. r. Katona Tamás. Budapest, 1987., 1994. 525–528.

⁵⁸ Gorove István – Kiss Miklós, Párizs, 1851. július 27. Hadtörténelmi Levéltár. Personalia. Nemeskéri Kiss család iratai. Nemeskéri Kiss Miklóshoz írott levelek.